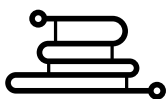

Biblioteka
JANUS

TIM press

Biblioteka
JANUS

Goran Pećanac
RASPOTOČJE GORI
Psihoanaliza i svakodnevnih ekstremisti

Nakladnik
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Za nakladnika
Dijana Bahtijari

Urednica
Dijana Bahtijari

Recenzenti
prof. dr. sc. Nadežda Ččinović
prof. dr. sc. Hrvoje Jurić

Lektura
Zdenka Krilčić

Grafičko oblikovanje
TIM press

Tisak
Kika-graf d.o.o.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001267662

ISBN 978-953-369-055-1

© TIM press
Sva prava pridržana.

Naslov ove knjige preuzet je iz pjesme Zabranjenog pušenja „Put u središte rudnika Kreka Banovići“. Upotrebu sintagme „Raspotočje gori“ odobrio je osnivač grupe Sejo Sexon (Davor Sučić) u *backstageu* Močvare 20. rujna 2024. na humanitarnom koncertu „Free Gaza“.

Goran Pećanac

RASPOTOČJE GORI

Psihoanaliza i svakodnevni ekstremisti

Zagreb, 2025.

ZA BAHU, ANU, MAMU, TATU,
PUNCHLINES I PATKICE

Ova knjiga...	7
Uvod: Psihoanaliza i svakodnevni ekstremizam	11
I. Mala samoubojstva	33
II. Potopiću ovaj splav	53
III. Raspotočje gori	79
IV. Isti kao nitko	113
V. Kako se psihoanalizira maljem	135
VI. Kaos u dvoje	153
VII. Katastrofa besmisla	175
VIII. Par grobova, ili više	189
IX. Šake od prkosa	211
X. Mržnja u balunu	229
XI. Teror uspjehom i nepodnošljiva dobrota	255
XII. Civilizacija i odustajanje	279

Ova knjiga ne bi bila ono što jest bez ilustracija koje su
poklon mog prijatelja Sebastiana Angela Zappe.
Nadam se da je dobro gdje god bio.

Ova knjiga...

... počiva na ideji da se nitko od nas u potpunosti ne oporavi od traume djetinjstva. Traume bespomoćnosti, traume pregovaranja životnih uvjeta pogledom i bukom u periodu u kojem motorički sustav razvojno kasni, traume realiteta u kojem je svako iskustvo svakoga dana novo, traume mržnje roditelja o kojima ovisimo, traume kastracije jezikom, traume fosilizacije nedostižnog ideala sebe. Traume nesuglasja između onoga što mislimo da je dobro i zlo, onoga što naši skrbnici misle da je dobro i zlo i onoga što društvo misli da je dobro i zlo; drugim riječima, traume koga je najsigurnije izdati.

Nama, odraslima, dakle posttraumatskim bićima, suvremeno društvo nudi različite vrste i intenzitete stimulacije. Pritom i sustavi ekonomske i političke moći utječu na obiteljsku, dakle skrbničku dinamiku te na taj način, u određenoj i često podcijenjenoj mjeri, formiraju i (pred) uvjete traume i reakciju na tu traumu.

Suvremeni subjekt danas bira iskustva i vrste odnosa visokog intenziteta; živimo u eri u kojoj *jačina stimulacije nadilazi kvalitetu odnosa ili je razlika između njih izbrisana.*

Knjiga prolazi kroz nekoliko kulturnih i intrapsihičkih fenomena visokog intenziteta u glazbi, filmu, sportu, prehrani, političkom aktivizmu, afektima (mržnja i zavist), maskulinosti, romantičnoj ljubavi, impulzivnim reakcijama poput osvete, ali i samoj psihoanalizi kao radikalnom konceptu.

Svaki esej započinje autobiografskom crticom vezanom za njegovu temu. Sve su crtice prvobitno iznesene u mojim psihoanalitičkim seansama iz pozicije pacijenta ili analizanda. Suprotno uobičajenoj psihoanalitičkoj literaturi, ovdje je analizand poznat, a psihoanalitičari i analitičarke označeni su pseudonimom.

*Ranim džukelu,
ona me laje,
kasnije će
da se kaje.
Av, av,
Av, av, av.
Av, av,
Av, av, av.*

Nablesnotesni „Ranim džukelu“

Svijet bez ičega lošeg u sebi ne bi imao ničeg izvan sebe (a u tom smislu, dakle, ni ničeg iznutra); nasilje je ovdje u oblicima odbacivanja, protjerivanja i, vjerojatno, u nadzoru granica.

Adam Phillips

[Handwritten signature]
SAZ

UVOD: PSIHOANALIZA I SVAKODNEVNI EKSTREMIZAM

Ovisnosti i intenziteti¹

Možemo biti kompetentniji, ali ne bismo trebali zamišljati da time postajemo manje bespomoćni, čarobna fraza „naučena bespomoćnost“ podsjeća nas, dakako, da ona može biti naučena, ali i „odučena“.

Phillips 2011: 118

¹ Riječ intenzitet kroz knjigu se koristi u značenju visok intenzitet – intenzivnost.

Saudijski magnat ARAMCO je u 2022. godini (i to u eri liberalne pseudozabrinutosti za ugljični otisak) zabilježio najveći godišnji profit u povijesti među kompanijama koje se bave ekstrakcijom plina i nafte.

„Živimo u društvu koje nas potiče da budemo kao bogati“, piše Malm, „i otežava nam opcije da ne nastavimo konzumirati jednakim tempom. Kako bismo razbili ovo prokletstvo možda bismo se trebali ponovo okrenuti iran-*skim revolucionarima fedaiyanima*. Oni su započeli borbu protiv šaha u trenutku kada se činilo da su radnici, riječima Amira Parvisa Pouyana, pod ‘apsolutnom dominacijom neprijatelja’ i kada su osjećali ‘potpunu nemogućnost da promjene postojeći režim’“ (Malm 2023: 219).

On ovime, u teoriji, ispunjava uvjete za točno ono što se u suvremenom feminističkom diskursu naziva *romantičnom maskulinošću* (u aktivizmu, Richard Twine) ili je nešto manje unutar koncepta *prosvjetljene maskulinošću* (na sveučilištima, Michael Armato). U priči o romantičnoj maskulinošću stasala je generacija muškaraca koji su, reći ću to pomalo nezgrapno – kognitivno prosvjetljeni. Čitali su knjige, slušali izlaganja kolegica, gledali filmove. Neki se od njih i izjašnjavaju kao feministi, ali kao feministi *između ostalog*. Koncept predlaže da postoje dva teritorija koji su po svom sentimentu i formi dovoljno (hegemonijski) maskulini da muškarac ne mora riskirati osjećaj feminizacije. Prvi teritorij je socijalizam/komunizam/klasna borba, drugi je ekologija.

Unutar klasne borbe muškarac zauzima kvalitativnu poziciju *heroja* kroz formu *otpora*. I jedno i drugo čuvaju njegov ugled među drugim muškarcima – on je puno više u bitci, što bi tradicionalno bila muška stvar, nego u edukaciji, što bi tradicionalno bila ženska stvar. Muškarci u

ekološkom aktivizmu po logici predmeta akcije zauzimaju više feministički diskurs – dominacija nad prirodom je, kao što sam spomenuo, u duši muška stvar.

No ovdje imam problem i s definicijom hegemonijske maskuliniteta i s koristi koncepta romantične maskuliniteta. Čini se da, kao prvo, obje ideje ignoriraju i muškarcima i ženama inherentnu agresiju. Američki psihijatar Otto Kernberg u svojim knjigama *Aggressivity, Narcissism, and Self-Destructiveness in the Psychotherapeutic Relationship* (2004) i *The Inseparable Nature of Love and Aggression* (2012) mijenja Freudov čudan i klizav koncept erosa i tanatosa za manje apstraktnu ideju urođenih dispozicija agresivnosti i ljubavi s kojom novorođenče ulazi u svijet. Drugim riječima, radi se o primarnim motivacijskim sustavima pozitivne i negativne valencije. Na najosnovnijoj razini, afekti stvoreni pod određenim mandatom, a operacijom limbičnog sustava, stvaraju snažnu motivaciju za „pokret“ prema nečemu ili od nečega. Primitivna seksualna gratifikacija ili euforija mogu biti upućeni libidinalnom ili, uvjetno rečeno ljubavnom objektu, dok nas bijes, gađenje i poslije zavist i mržnja (Kernberg 2004) odbijaju od potencijalno opasnog objekta od kojeg ili želimo *pobjeći, kontrolirati ga ili eliminirati* (Panksepp 1998). U jednoj rečenici rečeno, Kernberg predlaže da se teorija nagona kako ih definira psihoanalitička teorija (a za koju ne postoje nikakvi biološki dokazi) zamijeni teorijom afekata kao primarnim motivacijskim sustavom. Afekti se potom organiziraju u hijerarhijski naveden motivacijski sustav libidinalne i agresivne skupine koji zamjenjuje nekadašnje freudovske koncepte nagona.

Postupno sazrijevanje unutarnjih mehanizama za moderaciju agresivnih impulsa omogućeno je onim što se u winnicottovskoj tradiciji naziva pridržavajućim okolišem. Kontraintuitivno, upravo djeca koja ne vjeruju u dobrotu ili iskrenost svojih skrbnika ne ispoljavaju agresiju. U njima ne postoji vjera da: 1. neće doći do osvete (jer se obitelji iz nekog razloga ne može vjerovati) i 2. da će objekt preživjeti agresiju. Dječji se život od početka sastoji od pokušaja da se afekti koji pripadaju agresivnoj grupi poput bijesa ili primitivne tjeskobe na neki način moderiraju. Prvi od tih načina je da se objekt koji se voli odvoji od objekta koji je izvor nelagode. Na ovaj način, u fantaziji, mržnja ne može kontaminirati dobri objekt odnosno riskirati da se mrzi isto što se i voli, što bi opet značilo da će ljubav (i hrana) zbog mržnje biti uskraćeni. S vremenom dolazi do pomirenja ovih dviju slika i u životu čovjeka se pojavljuje ideja žalovanja na temelju čega se dalje razvijaju kompleksniji sustavi moderiranja agresije (i ljubavi).

U životu djece, u takozvanim dovoljno dobrim uvjetima, svakodnevno testiranje agresije ne prestaje: izgradnja kule od jastuka koja će se zatim srušiti, skakanje s jednog komada namještaja na drugi, bacanje predmeta u zrak, čak i tantrumi kao test za odrasle (imaju li stvari pod kontrolom ili će kroz ljutitu reakciju pokazati i svoj strah od vanjskih pritisaka). U kontekstu teorije hegemonijske maskuliniteti problem nije u tome što se dječaci tobože uče agresiji (dapače, ona je oduvijek tu), problem je u tome što se djevojčice uče suzdržavanju od ovakvih testova jer oni „pristaju“ samo dječacima. Svi ovi testovi agresije rezultirat će onim što se u literaturi (britanske psihoanalitičke srednje škole)

i on ga pogađa malo iznad guzice. Jaukne, ali ne zastane. Trči preko parka i na trenutak se oklizne, ali zadrži trk. Ne okreće se.

Trči prema kućici ispred mog ulaza u kojoj je policajac. Policajac je tu da čuva zamjenika načelnika MUP-a kantona Sarajevo i na situaciju gleda samo s radoznalošću.

Vraćam se do auta s ključem za kotače. Na trenutak poželim uzeti njegov ključ od auta i baciti ga negdje u snijeg.

Bijes me napušta i umoran sam. Ipak sjedam u njegov auto i isparkiram se. Njegov ključ ostavljam u bravi. Na suvozačkom sjedalu je fascikl s logom klinike za radiologiju. Otvaram je. Na rehabilitaciji je zbog ozljede križnog ligamenta. Ne znam što sam očekivao.

Pomaknem svoj automobil malo dalje. Penjem se kući. Dio šake mi je već plav i valjuškast. Vadim petsto grama graška iz zamrzivača i stavljam na šaku. Osjećam se prazno, ali uzbuđeno, kao nakon neke velike avanture. Ideja o osveti, o izjednačavanju boli, kao da je potpuno isparila. Nije mi jasno zašto se sve to dogodilo, ne mogu se sjetiti motiva, sve je nekako ovdje i sada. „Suluda stvar“, izgovaram u sebi. „Su-lu-da“.

Osveta je, na ovaj ili onaj način dio svakodnevice. Neobično smo kreativni u razlozima i planiranjima osvete. Možemo nekoga povrijediti fizički, a možemo uvrijediti nekoga važnog objektu naše osvete. Neki ljudi se čak nakon ljubavnog prekida osvećuju povratkom u tjelesnu formu koju smatraju poželjnom (za što postoji čak i izraz – *revenge body*) ili pokušajem poslovnog uspjeha dovoljne veličine da će se, osvetnik vjeruje, morati univerzalno priznati. Postoji, dakle, ideja o osveti kroz kompleksan, ali i dovrtljiv način izazivanja zavisti – osjećaja koji može biti neugodniji ili

dugotrajniji od nekih oblika fizičke ozljede. Kroz izazivajuće zavisti postajemo duh koji nekoga proganja na dulje vrijeme, a dulje trajanje je uvijek poželjan sastojak osvete. Uspjeh je, uostalom, teško razdvojiv od ideje da ćemo se njime osvetiti onima koji u nas nisu vjerovali, u svakoj je pobjedi implicitna i manja ili veća, maligna ili manje maligna osveta. Freud (1990) je čak i humor percipirao kao nešto što može, osim svog obrambenog karaktera, biti i agresivno ili opsceno. Ako nam netko ponovi naše riječi uz ironičan ton, neobično smo pogođeni ovim prljanjem nečega našeg.

Ovo ukazuje na veliku ulogu empatije¹ kao sustava osjećanja onoga što drugi osjeća, u osveti – ako želimo da osveta uspije i da nam ponudi neku zadovoljštinu, moramo osjetiti, naprimjer zavist ili bol drugog. Osveta, može se reći, preferira empatiju nauštrb simpatije.

Ono što možemo nazvati pravom osvetom, međutim, uključuje s jedne strane određeno pretjerivanje i s druge određenu slast; za osvetom, kaže se, žudimo. Nitko, iz očiglednih razloga, ne žudi za, naprimjer, obranom. Postoji u osveti određeno stapanje agresivnosti i libida. Ideja da možemo biti okrutni, dakle sadisti s opravdanim razlogom, čini se prilično ekstremnom. Nije, stoga, neobično da osveta može biti i hladna, krvna ili slatka.

¹ Čini se da će debate među psihoanalitičkim teoretičarima vezane za koncept empatije ostati vječne. Neki vjeruju da empatija uvijek mora biti praćena suosjećanjem da bi se smatrala „pravom“ empatijom za razliku od običnog „čitanja misli“ (*mind reading*). Jednako tako diskutira se i o tome je li empatija zapravo u zoni nesvjesnog (za razliku od, naprimjer introspekcije i mentalizacije koje pripadaju svjesnoj zoni) te se tako ne može naučiti osim ako se neki konflikti u nesvjesnom razriješe.

Pitanje osvete, u najboljem scenariju, može biti shvaćeno i kao pitanje pokušaja ponovne uspostave ravnoteže; ako smo oštećeni pojavljuje se traumatično iskustvo fragmentacije, ne-cjelovitosti – osveta može biti pokušaj da sami sebe ponovo učinimo cijelim. Frijda (2008) razmišljao je u ovom smjeru – za njega osveta ima i obrambeni karakter jer može zaštititi osvetnika od budućih novih povreda ili poniženja, ali nudi i mogućnost povratka izgubljenog osjećaja moći i zdravog ponosa. Vos (2003) dodaje da osveta kroz uzrokovanje povrede drugom, pomalo neočekivano, uvijek uključuje i potrebu da se moralno uzdignemo. Čini se da je lako vjerovati u osvetu jer nudi djelovanje u trenutku kada je impotencija povrijeđenog ili oštećenog na vrhuncu; *ljutnja i bijes, u izostanku osvete, afekti su s kojima se povrijeđeni mora nositi sam.*

U ovom kontekstu postoji mnogo teorija o razlikama između različitih vrsta osvete, ali vjerujem da većina njih počiva na razlici koju je postavila Horney (1948); postoji osveta kojoj je cilj povratiti balans u reciprocitetu sa štetom, dakle racionalna ljutnja i osveta koja proizlazi iz mržnje kao okamenjene ljutnje, neurotično-kompulzivna osvetoljubivost koja postaje dio tkanja strukture ličnosti i u kojoj sama ideja pravde nema ulogu. Vjerujem da je ova podjela blizu istine – neka vrsta osvete je u psihopatiji ili malignom narcizmu, rekao bih, uvijek u igri, postoji iskonska povreda koja se osvećuje kroz osvetu koja je postala okvir za pogled u svijet – drugi su mali, nebitni naivci i gubitnici koje treba kazniti upravo zbog toga što jesu (i onoga što o njemu otkrivaju). Patološki narcizam uvijek uključuje ljutnju na svijet koji ne igra po pravilima narcisa. Knoll (2010) masovne ubojice, naprimjer, naziva *skupljačima nepravde*. Njihova je „osveta“ također pokušaj uspostavljanja ravnoteže, ali

XI.

TEROR USPJEHOM I NEPODNOŠLJIVA DOBROTA

Suvremeni formati zavisti

*Oh, vidi tu odjeću,
Pa pogledaj to lice, tako je staro,
I takav video,
Prilično je komično, zapravo.
Ha, ha, ha.
Mrzimo kada nam prijatelji postanu uspješni...*

Morrissey, „We Hate It When Our
Friends Become Successful“

Seansa s analitičarom g. M., 2017.

Terapije su srijedom u sedam i petkom u pet. Danas je srijeda u sedam. Uranio sam. Uvijek uranim. Nikada nisam saznao je li to zbog osjećaja da me, ako zakasnim, nitko ne bi čekao ili samo želim očarati uvjete mjesta na koje dolazim. Učiniti ga svojim tako da onaj tko dolazi – dolazi meni, a ne ja njemu. Moja najbolja prijateljica je psihijatrica, ali ona mi ne može pomoći. Misli da dolazim ranije na seansu kako bih kontrolirao terapeuta. Tko ulazi ili izlazi iz ordinacije. I to je moguće?

Parkirao sam ilegalno što prati osjećaj srama protiv kojeg se borim češćim ilegalnim parkiranjem. U ovom kvartu, međutim, mjesta za parking nema, svi parkiraju tako. Ne osjećam se dobro, između ostalog i zbog toga što moj automobil izgleda nekako staro i prljavo, kad ga vidite ne biste pomislili da će netko sjesti u njega i da ćete nakon nekoliko sekundi čuti zvuk motora. Izgleda kao automobil koji beskućnici svakodnevno gledaju, računajući u nekoj svojoj tablici koliko je dana potrebno da on tako stoji prije nego pokušaju provaliti u njega i prespavati po kiši. Izgleda, iskreno, kao da se to već događalo. Zbog toga mi se moj parkirni prekršaj čini nekako gorim, antisocijalnim. Izlazim iz auta – moram ga ručno zaključati – i prelazim cestu ka kući u kojoj je ordinacija psihoanalitičara.

Mjesta za parking nema, ironija je, jer je ulica u dobrom dijelu grada. Ljudi žive u kućama i svi imaju pse. Dobri dio Zagreba sasvim je drugo mjesto od dobrog dijela Sarajeva. Ovdje su dobri dijelovi grada stare kuće, ali imaju stupove i biljke pužačice po fasadi. Kod nas su dobri kvartovi oni koji su u ovom trenutku najnoviji.